

ČEŠKI NACIONALNI INTERES(I) IN EVROPSKA UNIJA GLEDE NA POLITIČNO STRANKARSTVO NA ČEŠKEM

Povzetek: *Vprašanje nacionalnih interesov je ena od najpri-
ljubljenejših tem pri razpravah o čeških političnih strankah.
To se kaže vse od ustanovitve samostojne Češke republike,
najbolj pa je bilo to očitno na zadnjih parlamentarnih volit-
vah, ki so potekale junija 2002. V parlamentu stabilno
nastopajoče stranke ponujajo različne opredelitve pojma
nacionalni interesi ali povezujejo češke interese z različni-
mi načini njihove uresničitve. Vsem strankam je skupno eno
izhodišče, ki ga je češka politične misel oblikovala že pred
dvesto leti - češki nacionalni interesi so primarno, ključno in
neizogibno povezani z zunanjo politiko, odnosi s sosedi in
širšim povezovanjem - varnostnim, gospodarskim, politič-
nim ali kulturnim. V tem smislu je sodobna razprava o
čeških nacionalnih interesih jasno povezana z razpravo o
vstopu in članstvu v Severnoatlantski zvezi in predvsem
Evropski uniji. Vsaka od štirih parlamentarnih strank raz-
členjuje združevanje Evrope drugače, kar se kaže tudi v poj-
movanju nacionalnih interesov.*

Ključni pojmi: *nacionalni interes(i), Češka republika, poli-
tične stranke, Evropska unija.*

Uvod

Češki nacionalni interes ali češki nacionalni interesi so ena najbpriljubljenejših razprav politikov in političnih strank na Češkem, in to kljub temu, da v bistvu nobenemu od akterjev političnega življenja v več kot desetih letih obstoja samostojne Češke republike ni uspelo dati jasne opredelitve zanje. To so še vnovič potrdile parlamentarne volitve oziroma volitve v Poslansko zbornico parlamenta Češke republike, ki so potekale od 14.-15. junija 2002. Kot je pokazala volilna kampanja - in pravzaprav deloma tudi volilni izid - tema nacionalnih interesov je bila ena najpogostejše uporabljanih, zlorabljenih, nejasnih, vsekakor pa pomembnih tem parlamentarnih volitev.

V svojem kratkem razmišljanju o čeških nacionalnih interesih bom glede na politično strankarstvo na Češkem najprej predstavil pomembne kategorije, ki so

* Dr. Ladislav Cabada, predstojnik oddelka za sociologijo in politologijo na Fakulteti za humanitarne študije, Zahodnočeška univerza v Plznu.

povezane z nacionalnimi interesi in nacionalno državo. V zvezi s tem bom pokazal, kaj so nacionalni interesi pomenili, oz. definirani v ključnih obdobjih razvoja češke nacionalne države in predstavil ključne mislece češke državne ideje. Kot vemo, je češka nacionalna država dejansko nastala šele 1. januarja 1993, vendar se je češka državna ideja razvijala že v zadnjih dveh stoletjih. Kljub dolgemu obdobju lahko rečemo, da se je javna razprava o nacionalnih interesih Češke republike komaj začela, oziroma da se ključni akterji razprave o njih šele oblikujejo in izpolnjujejo svoje razloge (velikokrat ji sicer iščejo v preteklosti). Glavni del mojega članka bo zato namenjen opisu in analizi, kako glavne politične stranke na Češkem razumejo nacionalni interes, s katerimi dogajanje v mednarodni politiki ga povezujejo in kakšne rešitve predlagajo v zvezi s kratko-, srednje- in dolgoročno prihodnostjo češke nacionalne države.

(Češka) nacionalna država in (češki) nacionalni interes(i)

Nacionalna država je od 17. stoletja eden najbolj uporabljenih izrazov politične misli in teorije mednarodnih odnosov. Osnove za uveljavitev zasnove nacionalne države moramo iskati na evropski celini (predvsem v mirovnih pogajanjih v Ml̃nsterju in Osnabr̃cku: koncept t.i. westfalske države) kot tudi na britanskih otokih. Prav v postrevolucijski Angliji 17. stoletja se pojavlja opredelitev naroda kot "velikega števila družin, izvirajočih iz iste krvi, rojenih v isti državi in živečih pod isto vlado" (Hroch, 1986: 7). Tako razumevanje odnosa med prebivalci, živečimi na jasno opredeljenem ozemlju in pod centralno oblastjo, je bilo "most od rodbine k moderni nacionalni in državni skupnosti". Angleško pojmovanje naroda je bilo jasno povezano z državljanstvom, kar pomeni, da je ustavilo eno od dveh glavnih jezikovnih formulacij odnosa med narodom in državo - namreč ju je istovetilo (KrejčŮ, 1993: 18).

V kontinentalni Evropi je bilo drugačno razumevanje naroda in države, ki se je v začetku naslonilo predvsem na jezikovno (v nasprotju s teritorialno) opredelitvijo naroda. Tako razumevanje najdemo npr. pri Herderju, ki domneva, da ima vsak narod svojo državo ali pa se jo trudi ustanoviti (Herder, 1941: 183-184). Pri Herderju sta torej izraza narod in država razdeljena, teritorialna meja zanj nima kreativne zmožnosti v smislu oblikovanja političnega naroda.

Češki politični misleci 19. stoletja so se v dilemi med državnopolitično in etnično zasnovo naroda pridružili razumevanju češkega naroda kot etničnega telesa, ki je primarno opredeljeno jezikovno. Naj spomnimo, da se je identifikacija s Herderjem najbolj jasno pokazala ob t.i. narodnem prebujanju, ki je začelo na prelomu 18. in 19. stoletja (Hroch, 1999). B. Bolzano, ki je v prvi polovici 19. stoletja glasno zagovarjal teritorialno zasnovo češkega naroda ("böhmisches"), je popolnoma izgubil z zagovorniki jezikovne zasnove ("tschechisch"). V osnovnih znakih se ni spremenila in jo lahko dandanes opažamo pri vsaj nekaterih čeških političnih mislecih ali političnih strankah.

Dvojno razumevanje zasnove naroda pomeni tudi dvojno razumevanje nacionalnega interesa. Medtem ko "angleška", "anglosaška" zasnova naroda pomeni

istovetenje nacionalnega in državnega interesa, se "kontinentalno" osredotoči predvsem na narod, medtem ko sta država in njen interes lahko v neskladju z nacionalnim interesom etničnega naroda. Za politični (državni) narod je glavni in edini življenjski nacionalni interes obdržati fizično, politično in kulturno identiteto države v odnosu do zunanjega okolja (Krejčí, 1993: 23). Izguba državne identitete pomeni tudi izgubo nacionalne identitete ali uničenje naroda.

"Kontinentalna" zasnova naroda, ki se je razvila predvsem v srednji in vzhodni Evropi, nasprotno razume narod in državo kot dve različni kategoriji, ki si lahko stojita v nasprotju. Nacionalni interes je v tem smislu primarno opredeljen z interesom "obdržati svojo eksistenco, torej specifične značilnosti etnične skupnosti, in ne biti pod političnim, psihičnim in kulturnim pritiskom druge, nadrejenega naroda" (Krejčí, 1993: 21). V tem smislu se kot najučinkovitejše sredstvo zaščite lastnega razvoja naroda kot etnične (jezikovne) skupnosti šteje samostojna država, v kateri ima narod največ politične moči. Po drugi strani ta država ne sme biti prešibka v odnosu do drugih držav, predvsem pa držav sosed.

Če te trditve prenesemo na češki primer, se srečujemo - seveda v zelo poenostavljeni obliki - z glavno dilemo čeških nacionalnih interesov v časovnem obdobju od začetka narodnega prebujanja do današnjega dneva: primarna kategorija je zaščita etno-jezikovnih znakov češkega naroda, medtem ko je podpora države izpeljana kategorija, pogojena z izpolnjevanjem "zaščitnega" nacionalnega političnega programa. Če pogledamo razvoj češke politične misli in nacionalnih političnih programov od leta 1848 naprej, skoraj pri vseh pomembnih mislecih in strankah najdemo ta odnos med narodi (nacionalni interes) in država (državni interes), ki je izpeljan iz predpostavke, da obstoj češkega naroda ni samoumeven in da bi država (Avstrija oz. Avstro-Ogrska) nedvomno preživela tudi brez obstoja češkega naroda. Domnevna ali realna šibkost češkega naroda tako pelje k iskanju nad-nacionalnih (primarno srednjeevropskih) zasnov, ki bi ščitile obstoj češkega naroda. Kot piše Miloš Havelka: "Vprašanje srednje Evrope se ponovno povezuje s češkim (nacionalnim) vprašanjem, torej s problemom nacionalne identitete v eksponiranem geopolitičnem prostoru in s refleksijo nesamoumevnosti nacionalne eksistence" (Havelka, 2002: 9).

Lahko torej rečemo, da je zgodovina češke politične misli v zadnjih dvesto letih - torej od narodnega prebujanja do današnjega dneva - vedno povezana z nacionalnim interesom češkega naroda. Kadar Palacký leta 1848 zapiše v nemški Frankfurt znani stavek "če ne bi bilo Avstrije, bi jo morali oblikovati", pomeni ta njegova misel predvsem politično zasnovo zaščite češkega naroda v okviru večnacionalne srednjeevropske države, ki je v sodobnem geopolitičnem stanju najmočnejši in predvsem najbolj zanesljiv način zaščite osnovnega obstoja češkega naroda. To misel ja kasneje potrdil tudi program svobodnjaške stranke (mladočehi), ki ga je Josef Kaizl izrazil s stavkom *Extra Austriam non est vita* - Brez Avstrije ni (za češki narod) življenja. S tem pogledom sta se dolgo strinjala tako Tomáš G. Masaryk in tudi Karel Kramář (Havelka, 2002: 10).

Prva svetovna vojna in predvsem razvoj ideje pangermanizma, jasno izraženi v srednji Evropi F. Naumanna, tudi v avstrijskem cesarstvu, je češke politične mislece in politike (tako kot tudi politične predstavnike drugih narodov srednje

Evrope) pripeljal k potrebi po ponovni opredelitvi sredstva zaščite osnovnega nacionalnega interesa, torej preživetja naroda. Samo v tem kontekstu lahko razumemo Masarykov projekt ogromne srednjeevropske združbe "od Finske do Grčije", ki naj bi ščitila narode v tem prostoru pred napadalnim širjenjem Nemčije ali Rusije. V Masarykovi misli naj bi "samozaščitno" povezovanje srednjeevropskih narodov potekalo na podlagi grajenja politične in gospodarske demokracije v tem prostoru (Cabada, 2002: 18).

Iz različnih razlogov Masarykov projekt ni bil uresničen; nacionalizem srednjeevropskih narodov je bil glavni razlog za nastanek veliko novih "nacionalnih" držav. Med temi državami je pomembno vlogo igrala tudi Češkoslovaška republika, ki je nastala s kombinacijo zgodovinskega (državopravnega) načela (zgodovinska meja češkega kraljevstva) in jezikovno-etničnega (priklučitev ozemelj s slovaškim prebivalstvom v kombinaciji z idejo enega, češkoslovaškega naroda z dvema ali tremi vejami (češka, slovaška, morda moravska). Z vidika zaščite nacionalnega interesa lahko vidimo oblikovanje večnacionalne Češkoslovaške predvsem kot hrepenenje po lastni češki državi, ki vendar mora biti čim večja in močnejša, da bi preživela "napadalne" in "revanšistične" srednjeevropske nacionalizme, predvsem od narodov, ki so bile dojemani kot poraženci vojne - Nemci vključno z Avstriji in Madžari.

Nacionalni interes češkega naroda naj bi torej zaščitila močna Češkoslovaška, povezana z Jugoslavijo in Romunijo v t.i. mali antanti, ki bi sodelovala z zahodnimi evropskimi velesilami - Veliko Britanijo in predvsem Francijo - od sredi 30. let pa tudi s Sovjetsko zvezo. Masarykova zasnova srednjeevropske federacije naj bi bila uresničena na podlagi make antante, ki se je v 30. letih kot vojaška zveza začela razvijati v smeri politične konfederacije. Vse te povezave so se leta 1938 pokazale prešibke, kar je jasno in dokončno pokazal podpis predstavnikov Velike Britanije in Francije t.i. münchenskega sporazuma, po katerem so bila obmejna območja Češkoslovaške odtrgana v prid Nemčije, Poljske in Madžarske.

Kot danes vemo, zavzetje čeških pokrajin in njihove priključitve nemškemu rajhu leta 1939 in razvoj v Protektoratu "Böhmen und Mähren" sta pomenili izredno resno grožnjo za obstoj češkega naroda, ki naj bi bil deloma uničen, deloma pa "vključen" v nemškega. Tudi in predvsem v tem smislu moramo razumeti nekatere poteze ključnih akterjev češke vlade v Londonu pod vodstvom češkoslovaškega predsednika Edvarda Beneša. Na podlagi "münchenske izkušnje" se je Beneš začel navezovati na Sovjetsko zvezo, ki naj bi češki, oz. slovaški narod zaščitila pred pangermanizmom. Postal je tido zagovornik "etnično čiste" Češkoslovaške, ker je menil, da so češkoslovaški državljani nemške in madžarske narodnosti izdali svojo domovino (spomnimo se na vabilo, naj nemške in slovaške politične stranke stopijo v vladno koalicijo, in njihovo pozitivno sodelovanje v drugi polovici 20. let, ko se je zdelo, da bi se na Češkoslovaškem lahko uveljavil "anglosaški" modela, torej oblikoval politični narod ne glede na etnično-nacionalno pripadnost češkoslovaških državljanov. Razvoj v 30. letih je te težnje kmalu izničil). Beneševa zasnova zaščite primarnega nacionalnega interesa češkega naroda je bila torej naslonjena na sodelovanje "etnično čiste" Češkoslovaške s Sovjetsko zvezo. Da se je ta zasnova pokazala kot neposredna, je danes jasno, kljub temu pa moramo razumeti in

upoštevati vse okoliščine, ki so Beneša in njegove sodelavce pripeljale do odločitve o preselitvi češkoslovaških Nemcev in dela češkoslovaških Madžarov.

Novo politično stanje po žametni revoluciji na Češkoslovaškem in predvsem po razpadu sovjetskega bloka je češke politične mislece in politike pripeljalo pred ponovno zastavljeno vprašanje, kako bi bil na najboljši način zaščiten osnovni nacionalni interes Češkoslovaške. Poleg političnega in varnostnega vprašanja sta se pojavili tudi vprašanja gospodarskega in kulturnega razvoja češkega naroda. Po prvih nejasnih korakih novo oblikovane politične elite, ki je sicer Češkoslovaško usmerila k demokraciji, vendar se je srečala z resnimi posledicami prejšnjega blokovega deljenja (sovjetske vojaške enote na ozemlju Češkoslovaške, pripadnost države k Varšavskemu paktu in svetu vzajemne gospodarske pomoči, zedinjene Nemčije itn.), se je Češkoslovaška jasno opredelila na zahodne gospodarske, politične in varnostne organizacije - Svet Evrope, Evropska unija in Severoatlantski zvezi.

To dejstvo je sicer bilo potrjeno tudi po razcepitvi Češkoslovaške leta 1992 in nastanku samostojne Češke republike. V desetih letih razvoja samostojne češke nacionalne države lahko opazimo, da se glavni akterji politične razprave - primarno češke politične stranke - sicer strinjajo s tem, da je zaščita obstoja češkega naroda primarni nacionalni interes, glede "sekundarnih" nacionalnih interesov pa bolj ali manj razlikujejo. Razlike opažamo v osnovni opredelitvi "sekundarnih" nacionalnih interesov in tudi v predlaganih rešitvah. V drugem delu tega članka bom torej poskusil predstaviti zasnovo nacionalnih interesov in njihove zaščite glavnih političnih strank na Češkem.

Nacionalni interes(i) in češke politične stranke

Zadnje volitve v poslansko zbornico parlamenta Češke republike (junij 2002) so pokazale, da so se na Češkem uveljavile štiri politične stranke, ki jim redno uspe prekoračiti petodstotni volilni prag in zasesti poslanske mandate - Češka socialdemokratska stranka (ČSSD), Državljanska demokratska stranka (ODS), Komunistična stranka Češke in Moravske (KSČM) in volilna koalicija Krščansko-demokratske stranke in Češkoslovaške ljudske stranke (KDU-ČSL) ter Unije svobode in Demokratične unije (US-DEU) - Koalicija.¹ Predstavniki vseh strank - izjema je Unija svobode, vendar bi jo glede na volilne izide in jasno podporo Koalicije predvsem volivci KDU-ČSL lahko razumeli kot ideološki kontinuum - so bili v češkem parlamentu prisotni vse obdobje obstoja samostojne Češke republike, lahko torej opazujemo spremembe pri obravnavah osnovnih vprašanj, povezanih z nacionalnimi interesi in glavne razlike ali skupne točke njihovih načinov in rešitev, ki jih predlagajo. Pri naštevanju političnih strank bom uporabil najenostavnejši ključ, namreč njihovo uvrstitev na zadnjih parlamentarnih volitvah

¹ Volilna koalicija KDU-ČSL + US-DEU je nastala po sklenitvi t.i. *Apozicijskega sporazuma* med ČSSD in ODS leta 1998 kot koalicija štirih strank (krščanski demokrati, Unija svobode, Demokratska unija in Državljanska demokratska zveza) z imenom *Tetrakoalicija* (več v Cabada, 1999). V začetku leta 2002 so ostale stranke zaradi goljufij pri financiranju Tetrakoalicije izključile Državljansko demokratsko zvezo - nastala je Koalicija.

Češka socialdemokratska stranka (ČSSD)

Socialdemokratska stranka je od leta 1998 glavni politični subjekt, ki oblikuje vlado na Češkem. V letih 1998-2002 so socialdemokrati oblikovali enostrankarsko vlado na čelu z Milošem Zemanom, ki je že leta 2000 naznanil svoj umik iz politike. Njegovo vlogo predsednika stranke je prevzel Vladimír Špidla, ki je stranko leta 2002 tudi pripeljal do ponovne zmage na parlamentarnih volitvah. Na podlagi tega izida ga je predsednik države pooblastil kot mandatarja vlade, ki so jo socialdemokrati sestavili s strankama Koalicije.

Socialdemokratska stranka je svoja stališča do uveljavljanja nacionalnih interesov - podobno kot v bistvu vse češke politične stranke - povezala z vprašanji mednarodne ali zunanje politike. Prednost je zelo jasno dala vstopu Češke republike v Evropsko unijo. Ko je konsolidirana socialdemokratska stranka leta 1995 oblikovala izhodišča svojega volilnega programa, je označila vstop v Evropsko unijo kot prvo nalogo zunanje politike - poglavje programa, posvečeno zunanji politiki, se je imenovalo Pot v Evropsko unijo. Ta izhodišča je potrdil tudi volilni program iz leta 1996, v katerem so socialdemokrati zatrdili, da je "najhitrejši vstop v Evropsko unijo življenjski interes države". Kot je zapisano v programu, socialdemokrati "niso zaskrbljeni glede postopne evropske integracije, naše priključevanje temu procesu omogoča izenačenje življenjske ravni državljanov vseh držav unije in zagotavlja njihovo kolektivno varnost, socialno pravičnost in dostop do izobrazbe in delovnih možnosti na ozemlju vseh držav Evropske unije. Istovetimo se z načeli maastrichtske pogodbe, hočemo podpisati njeno socialno poglavje in ratificirati Evropsko socialno listino, kar bi našemu parlamentu onemogočilo sprejemati anti-socialne zakone ... Odklanjamo negativistične pristope k Evropski uniji, nacionalistična stališča in megalomanska nagnjenja k poučevanju, ki lahko peljejo samo k osamitvi Republike Češke" (Mareš, 2000: 23-24).

Kot vidimo, so socialdemokrati o Evropski uniji govorili ne samo v povezavi z gospodarskimi, političnimi in kulturnimi vprašanji, ampak tudi z vprašanjem varnosti (Jirsová, 2002: 17). To pomeni, da so od samega začetka svojega "podviga" na češkem političnem prizorišču² socialdemokrati kot osnovna organizacija, ki bo jamčila za uveljavitev čeških nacionalnih potreb alo interesov štel predvsem Evropsko unijo, medtem ko je bilo članstvo v Severoatlantski zvezi gledano kot sicer možno, na pa nujno. Razlog za to lahko vidimo predvsem v prikitem sporu v stranki, ki poteka med zasnovami "internacionalizma" in "tradicionalnega češkega narodnjaštva". O nacionalnih interesih lahko rečemo, da obe zasnovi vključita to vprašanje, vendar izpostavljata različne prednostne naloge ali ponujata različne rešitve. "Internacionalisti" poudarjajo evropske povezovalne procese, vendar s tem pogojem, da bo EU ohranila socialno zakonodajo. "Narodnjaki" pa hočejo češko državo osamiti in s tem ohraniti njene "nacionalne" značilnosti.

Slednja zasnova je sicer leta 1999 bistveno izgubila položaj z odcepom Češkega socialnodemokratskega gibanja, ki odklanja vstop Češke v NATO in tudi v Evropsko unijo, radikalno izstopa proti sudetskim Nemcem in Nemčiji nasploh in

² Na volitvah leta 1990 so dobili manj kot 4%, leta 1996 6%, leta 1996 pa že 27%.

predlaga zasnovo "slovanske medsebojnosti" - subjekt je sicer popolnoma propadel na vseh volitvah, parlamentarnih, regionalnih itn. (Mareš, 2000: 38). Sicer se pa "narodnjaške" in "slovanofilske" težnje lahko vračajo tudi v socialdemokratsko stranko, kot se je pokazalo npr. vodenje vlade med vojaškim posredovanjem Nata nad Jugoslavijo leta 1999.

Tudi v volilnem programu za leto 2002 so socialdemokrati potrdili svojo jasno usmeritev, t.j. priključitev Češke k Evropski uniji. V reakciji na "Manifest evrorealizma" državljskih demokratov (glej nižje) so socialdemokrati pripravili "Manifest evrooptimizma" pod nazivom "Članstvo v Evropski uniji - zgodovinska priložnost za Republiko Čeko". V njem socialdemokrati trdijo, da vstop v UE pomeni uresničenje nacionalnega interesa, da prednosti vstopa prevladujejo nad stroški in da ne obstaja boljša možnost (Jirsová, 2002: 23).

Socialdemokratska stranka torej povezuje češke nacionalne interese predvsem in primarno s članstvom Češke republike v Evropski uniji. Kadar beremo programske dokumente stranke, opazujemo, da si Evropsko unijo predstavljajo predvsem kot enoten "welfare" prostor, v katerem tudi češki državljani dobijo dobrine socialne države. Menim tudi še naprej (kot sem napisal že leta, 2000/glej Cabada, 2000: 126), da socialdemokrati istovetijo vstop v Evropsko unijo z vstopom v socialistično unijo. Če bi se zmanjšali nekateri socialni programi itn., lahko pričakujemo obrat v njihovi politiki v smislu oblikovanja češkega "welfare state" zunaj ali na robu povezovalnih procesov.

Državljska demokratska stranka (ODS)

Državljska demokratska stranka je od svoje ustanovitve leta 1991 najmočnejša desničarska stranka na Češkem. V letih 1992-1997 je bila glavni oblikovalec vladne politike kabineta premiera Vščlava Klause, ki je od samega začetka predsednik stranke. Na parlamentarnih volitvah leta 2002 je stranka zasedla drugo mesto in ostala zunaj pogajanj o vladni koaliciji. Tako so državljanski demokrati trenutno najmočnejši opozicijski subjekt v češkem parlamentu.

Program ODS je od samega začetka poudarjal zunanjepolitične vidike, čeprav jih ni povezoval z nacionalnimi interesi. Leta 1992 je stranka v svoj volilni program zapisala: "Kot naš neposreden in najpomembnejši cilj vidimo integracijo Češkoslovaške v evropske skupnosti. To je edina pot, kako dolgoročno stabilizirati naše splošne politične, gospodarske in varnostne razmere". Vstop v Evropsko skupnost naj bi izboljšal odnose med Češkoslovaško in Nemčijo. ODS je poudarjala posebej nujnost dobrih odnosov z Združenimi državami in njihovo aktivno udeležbo pri oblikovanju novega postkomunističnega reda v Evropi (Jirsová, 2002: 29).

Mnenje Ods se ni spremenilo niti po oblikovanju Evropske unije - tudi v dolgoročnem političnem programu, ki so ga državljanski demokrati sprejeli leta 1995, imajo članstvo Češke v EU za izredno pomembno. Prvič se v programu pojavlja vprašanje nacionalnih interesov, predvsem v poglavju "Mesto Republike Češke v svetu". Članstvo v EU je opredeljeno kot najpomembnejši političnogospodarski cilj, za katerega ne obstaja druga možnost. Pogrešamo varnostni vidik, kar lahko

pripišemo predvsem "balkanski" izkušnji ali. nesposobnosti EU rešiti spopade na ozemlju nekdanje Jugoslavije. Prvič je torej očitno, da bo ODS izhajala predvsem iz realističnih in neorealističnih pozicij - varnostni vidik je jasno povezan s Natom (hard security). Pomembna je tudi programska reakcija ODS na poglobitev povezovalnih procesov. Državlanski demokrati zanikajo federalizacijo Evrope in zahtevajo, da še naprej temelji na načelu nacionalnih držav in intergovernmentalizma (Jirsová, 2002: 30).

Pomembne spremembe so bile leta 1998, ko se je od ODS odcepila Unija svobode in ko je stranko zapustil tudi dolgoročni zunanji minister in oblikovalec zunanjepolitičnega programa ODS Josef Zieleniec. V volilnem programu Glavo gor, ki ga je ODS predstavila na izrednih parlamentarnih volitvah leta 1998, se že jasno pojavlja tematika nacionalnih interesov; značilen je že naziv poglavja o zunanji politiki: Branimo nacionalni interes. Integracija da, raztopitev ne. ODS zanika oblikovanje Evropske unije na podlagi nadnacionalnih struktur ali Evrope regij. Nacionalni interes sicer - podobno kot v drugih programih in pri drugih strankah - praktično ni opredeljen, lahko samo izpeljemo, da je glavni nacionalni interes za ODS ohranjanje češke države in "češkega" nadzora v njej.

Leta 1999 je ODS - predvsem pa zunanji minister njene senčne vlade Jan Zahradil - oblikovala in predstavila dokument Zunanja politika, Nacionalni interesi v realnem svetu. Kot vidimo, so nacionalni interesi povezani z zunanjo politiko. V dokumentu jasno vidimo, da se hoče ODS usmeriti predvsem na gospodarski vidik evropskega združevanja, medtem ko politično združevanje relativizira, ponekod tudi zavrača. Nacionalni interes vidi predvsem v ekonomski blaginji - ODS je navdušena nad gospodarskim povezovanjem in enotnim notranjim trgom, ki se vendar mora znebiti protekcionizma in socialističnih tendenc. Zahtevajo tudi, da se EU poveže s NAFTA, kar naj bi izrazilo pripadnost Evrope k evroameriški civilizaciji. NAFTA je sicer primarno gospodarska organizacija, kar ponovno kaže, da ODS ni pripadnik ideje političnega povezovanja.

Težnje v razvoju ideje nacionalnih interesov so se potrdile tudi leta 2001, ko je J. Zahradil (skupaj s soavtorji P. Plecitym, P. Adrianom in M. Bendařom) predstavil Manifest češkega evrorealizma - zanimiv je že pridevnik "češkega", ki kaže, da naj bi bil češki evrorealizem drugačen kot evrorealizmi drugih narodov in držav. Avtorji stalno uporabljajo izraz češki nacionalni interesi, čeprav v dokumentu ni jasno opredeljen. Kot češke nacionalne interese vidijo npr. zaščito t.i. dekretov predsednika Beneša, hitro polnopravno članstvo v enotnem trgu EU, veliko prehodnih obdobja za Češko republiko po priključitvi k EU, revizijo pogodbe iz Nice v smislu večjega števila čeških poslancev v Evropskem parlamentu itn. Trdijo, da je evropsko povezovanje nemški projekt, odklanjajo davčno unijo kot korak za oblikovanje federacije, trdijo, da je edina evropska obrambna struktura NATO. Realizem ODS potrjuje tudi opredelitev tega, kako naj bi se češki politiki obnašali v pogajanjih z zunanjimi institucijami: Vedno je treba računati na integracijske in tudi dezintegracijske težnje, zato je nujno, da bi izhajali nasproti obema težnjama v skladu z našimi nacionalnimi interesi" (Jirsová, 2002: 39).

Manifest češkega realizma sicer ni bil sprejet kot uradni strankarski dokument, v izjavah in potezah predstavnikov ODS pa je očitno, da ima v stranki precej

močan vpliv. To dejstvo je potrdila tudi volilna kampanja, ko je ODS tematiko nacionalnih interesov izrazito uporabljala. Kot volilni program je ODS predstavila t.i. desetero. Ena od desetih tez je izjava ODS voli EU - kadar je ODS razvijala to tezo, spet se je spet pokazalo, da ta izjava pomeni samo gospodarski del povezovanja. Še izrazitejša je bila teza ODS ščiti nacionalne interese. Tudi to tezo je razvijala v smislu zaščite češke države pred domnevno grožnjo revanšizma, predvsem pa Nemčije.

Nekateri avtorji domnevajo, da ODS kljub konkretnim izjavam ni nacionalistična stranka, kar naj bi dokazovali njeni programski in drugi dokumenti. Npr. Pavel Pšeja domneva, da ODS razume narod v smislu anglosaksonske državne nacije in da v bistvu govori o državnih interesih (Pšeja, 1999: 74). Osebnostno domnevam, da v ODS obstajajo močne skupine, ki se bližajo nacionalističnim pozicijam in da se ODS bliža nekaterim zahodnoevropskim strankam, ki so se znašle na robu ekstremizma (Cabada, 2000: 127). Naj navedem samo en primer z volilne kampanje - po vsej republiki so se pojavili letaki, na katerih je bila rumeno pobarvana Češka, medtem kot je bilo okolje naslikano s črno barvo. Nad tem pa je bil napis ODS ščiti nacionalne interese. Menim, da je taka simbolika precej jasno sporočilo volivcem, da za mejo lahko pričakujejo predvsem nevarnost.

Komunistična stranka Češke in Moravske (KSČM)

609

Komunistična stranka Češke in Moravske je neposredna naslednica Komunistične stranke Češkoslovaške, ki je med leti 1948-1989 oblikovala na Češkoslovaškem totalitaren politični sistem. Glede na ime in tudi politični program je KSČM v primerjavi z drugimi postkomunističnimi državami v srednji Evropi izjema, ki je povezana predvsem s tem, da se po sovjetski okupaciji leta 1968 se v komunistični stranki vse do padca komunističnega režima ni pojavila težnja po sprostitvi politike oziroma iskanja preoblikovanja komunističnega sistema.

Komuniste imajo druge parlamentarne institucije za ne- ali pa poldemokratičen politični subjekt, ki kljub precej visokim volilnim izidom ni vabljen k pogajanju o oblikovanju vladnih koalicij. Zadnjič je bilo to dejstvo potrjeno po parlamentarnih volitvah leta 2002, ko se je ponujalo oblikovanje stabilne levičarske vlade ČSSD+KSČM, vendar so predstavniki ČSSD potrdili, da komunisti niso zanje niso demokratični partner in so raje tvegali precej šibko koalicijo ČSSD+Koalicija. Komunisti kot tretja najmočnejša stranka so sicer prvič od leta 1992 zasedli pomembnejše sedeže v parlamentu, vendar so spet ostali v opoziciji.

KSČM je politična stranka, katere predstavniki in strankarski dokumenti zelo pogosto uporabljajo izraz nacionalni interes. Kot opozarja Miroslav Mareš, so komunisti v ideološki zadregi, kako naj se opredelijo do Evropske unije. Na eni strani jo lahko imajo za uresničevanje internacionalizma, ki ga njihova ideologija zagovarja, po drugi strani pa je zanje EU in globalizacijske težnje splošno - produkt "imperializma", ki ga zavračajo (Mareš, 2000: 32). Raziskave javnega mnenja kažejo, da 80 % volivcev KSČM zavrača vstop Češke republike v EU, kar mora vodstvo upoštevati kljub temu, da se že pojavljajo glasovi, ni podpirajoč vstop v EU tudi v

stranki.³ Med nastajanjem tega članka poteka v KSČM razprava o dveh podpredsednikih stranke - M. Ransdorf in J. Dolejš - ki zagovarjata vstop Češke republike v EU; radikalne mestne organizacije zahtevajo njen odstop oz. preklic.

Vprašanje nacionalnih interesov je pri komunistih povezano z dvema glavnima kategorijama - zaščito gospodarskih interesov Češke republike in zaščito povojnega stanja v Evropi. Za prvo kategorije zahtevajo komunisti, da se ohrani nadzor domače politične oblasti nad lastništvom največjih in najpomembnejših podjetij (podobno kot socialdemokrati uporabljajo izraz "družinsko srebro"). Že leta 1992 so se v tem smislu izrazili v svojem osnovnem programu: "Nočemo, da naša država postane enostransko ekonomsko odvisna od katere koli velesile, obstajajoče ali novonastajajoče. Ne sme biti realizirana ekonomska aneksija, vendar enakopraven vstop v integracijske procese ... hočemo Evropo, oblikovano od spodaj, ne Evropo evroburokratov in monopolov" (Mareš, 2000: 31).

Gospodarska razsežnost je vsaj deloma povezana tudi z drugo kategorijo, pri kateri komunisti govorijo o nacionalnih interesih. To je zaščita povojnega ureditve Evrope - dekreti predsednika Beneša in z njimi povezana preselitev sudetskih Nemcev in njihovo razlastnjenje, vprašanje nemških mej in nemškega vpliva v srednji Evropi itn. Komunisti pogosto dvomijo, ali ni projekt evropskega povezovanja samo drugačen način, kako naj bi Nemčija postala spet l'zaščitnikę srednje Evrope, tokrat ne z vojaškimi, ampak z ekonomskimi sredstvi. Zavračajo torej vstop nemškega (in ameriškega) kapitala na češki notranji trg. Posebno vlogo igra v tem smislu tudi starost komunističnih volivcev - to so ljudje, ki so živeli že med 2. svetovno vojno in KSČM med njimi lahko obuja čustva strahu pred Nemčijo in njenim revanšizmom. Za takšno politiko komunisti uporabljajo tudi pridružene organizacije kot npr. Slovanski komite Češke republike, Klubi češkega obmejnega ozemlja, Domoljubno združenje antifašistov itn. (Mareš, 2000: 31).

Kritika možnih geopolitičnih in "imperialističnih" pritiskov je vendar usmerjena predvsem na Severoatlantsko zvezo. Komunisti so od samega začetka zavračali vstop Češke v NATO in tega mnenja niso spremenili. Domnevajo, da je NATO imperialistično sredstvo Združenih držav oz. bogatega Severa, ki poskuša obvladovati reven jug. V tem smislu tudi komunisti kritizirajo negativne posledice globalizacije kot "ekonomsko-socialne dimenzije imperializma".

Nacionalni interesi so torej v komunistični retoriki povezani predvsem z vprašanjem strahu pred močno Nemčijo in Združenimi državami, ki jih imajo komunisti za državo, ki nadaljuje s politiko delitve sveta, samo da se je blokovska delitev zahod-vzhod spremenila v delitev sever-jug. Nacionalni interes pomeni za komuniste predvsem nadzor nad "nacionalnimi proizvodnimi sredstvi" in blokovsko neopredeljenost Češke. En del vodstva stranke pa domneva, da nacionalni interes pomeni tudi vstop v Evropsko unijo, ki naj bi Češki prinesel v prihodnjem podobno gospodarsko in socialno razvitost kot sedanjim državam EU.

³ Pri KSČM opazujemo obratni proces kot pri ODS. Pri komunistih nekateri člani vodstva stranke nasprotujejo želji volivcev, pri ODS vodstvo stranke nasprotuje želji volivcev, ki se jasno izražajo za vstop v EU.

Koalicija

Koalicija je politični subjekt, ki najbolj izrazito izraža, da je vstop v zahodne organizacije - torej NATO in Evropsko unijo - zanje uresničitev čeških nacionalnih interesov v smislu kolektivne varnosti, gospodarskega razvoja, politične stabilnosti in demokracije in kulturnega življenja češkega naroda. Kot edini demokratični parlamentarni politični subjekt Koalicija ni naredila zaporedja med Evropsko unijo in Severnoatlantsko zvezo in vstop v obe organizaciji razume kot enako pomemben (ODS je dala prednost Natu, ČSSD Evropski uniji).

V integracijski pogodbi (t.i. Svetovaclavska tetrakoalijska pogodba iz septembra 2000) Koalicija razglša, da edino pot za Češko republiko vidi v Evropski uniji, med dozorelimi demokratičnimi državami. Uspeh Češke je neposredno povezan s kar hitrim vstopom v Unijo. Češki nacionalni interes bo po mnenju Koalicije ohranjen, ko bo Češka dejavno in uspešno sodelovala z zahodnimi državami oz. postala del Zahoda (Jirsovš, 2002: 77). Jasno proevropsko usmeritev Koalicije je potrdil tudi program senčne vlade, ki je bil oblikovan junija 2001. Samostojno poglavje je poglavje "Evropska prihodnost" in "Članstvo v Evropski uniji bo vodilo k izpolnitvi čeških nacionalnih interesov". Idejo nevstopa v Unijo razume Koalicija kot zgodovinsko izgubo Češke republike. Cilj Češke republike je enotno Evropo sooblikovati, ne samo pasivno gledati (Jirsová, 2002: 59).

Koalicija je torej evrooptimistična stranka, ki meni, da češki nacionalni interes lahko istovetimo z evropskim nacionalnim interesom. Hiter vstop v Unijo je po mnenju Unije svobode poleg drugih povezan tudi z nacionalnim pogledom in ponosom. Unija je koristna organizacija za majhne države, kot je tudi Češka (Jirsová, 2002: 70). Koalicija zagovarja federalizacijo EU, oblikovanje evropske ustave, krščanski demokrati celo menijo, da mora biti oblikovan evropski politični sistem, ki bo naslonjen na evropske politične stranke.

Sklep

Češke parlamentarne stranke oz. volilne koalicije pogosto uporabljajo v svoji retoriki izraz nacionalni interesi, vendar pogosto pregrešamo opredelitev tega izraza. Kot smo pokazali, ima za vsako stranko ta izraz drugo notranjo kakovost. Skupno je - kar jasno nadaljuje tradicijo, začeto že v 19. stoletju, razumevanje češkega nacionalnega interesa predvsem na podlagi varnostne, zunanjepolitične ali mednarodnopolitične razsežnosti. Vsak od predstavljenih subjektov ima različni pristop, poudarja druge razsežnosti in prihaja do različnih sklepov.

Edino Koalicija jasno istoveti nacionalni interes z vprašanjem vstopa v zahodnovarnostne, politične in gospodarske strukture - NATO in EU, med katerimi ne dela razlik glede pomembnosti. ODS po razcepu stranke leta 1998 in vstopu Češke v NATO leta 1999 prihaja z retoriko, ki prepričuje češke prebivalce, da je nacionalni interes sestavljajo jamstvo varnostne razsežnosti in da (ne)vstop ni tako pomemben in nujen. Obraten pristop so izbrali socialdemokrati - ČSSD poudarja članstvo v Evropski uniji, medtem ko članstvo v NATO (čeprav je Češka že član) ne jemlje-

jo kot stoodstotno nujno. Končno komunisti jasno zavračajo članstvo v Natu, medtem kot o podpori vstopu Češke v EU poteka v stranke burna debata.

Štirje predstavljeni politični subjekti uporabljajo izraz nacionalni interes s različno intenziteto in v različnih povezavah. Vsekakor se potrjujejo mnenja mnogih politologov, da mnenja o Evropski uniji (ki se pojavlja v vsaki razpravi o nacionalnih interesih) postajajo ena pomembnih strankarsko-političnih linij (cleavage). Pogajanja o vladni koaliciji po parlamentarnih volitvah leta 2002 kažejo, da en del strank povezuje nacionalne interese z zahodno oz. evropsko kulturno, ekonomsko in politično razsežnostjo (ČSSD+Koalicija), medtem ko drugi del daje prednost samo nekaterim od njih (varnostna in gospodarska - ODS; gospodarska in internacionalizem - KSČM). Z neko mero poenostavljenja bi lahko rekli, da ima Češka republika vlado, ki glede nacionalnih interesov in zunanje politike izhaja s pozicij neoliberalnega institucionalizma ter opozicijo, ki se naslanja na realizem oz. Neorealizem.

LITERATURA

- Cabada, Ladislav (2002): *Idea střední Evropy v českém prostředí*. In: Cabada, Ladislav in kol., *Perspektivy regionu střední Evropy*, 15-34, Plzen, Zahodnočeška univerza.
- Cabada, Ladislav (2000): *Razumevanje nacionalne in evropske identitete - primer Češke republike*. Teorija in praksa, Vol. 37, št. 1, 116-129.
- Cabada, Ladislav (1999): *Razvoj strankarskega sistema na Češkem*. Teorija in praksa, Vol. 36, št. 2, 290-303.
- Cabada, Ladislav; Waisová, Šárka (2001): *European Union on the Way to the european State - the Process of Deconstruction of National Identities*. In: University of West Bohemia 2001 Proceedings, 201-208. Pilsen: University of West Bohemia.
- Havelka, Miloš (2002): *Konotace pojmu střední evropa v českém prostředí*. In: Cabada, Ladislav in kol., *Perspektivy regionu střední Evropy*, 8-14, Plzen, Zahodnočeška univerza.
- Herder, Johann Gottfried (1941): *Vývoj lidskosti*. Praga: J. Laichter.
- Hroch, Miroslav (1999): *Na prahu národní existence*. Praga: Mladá fronta.
- Hroch, Miroslav (1986): *Evropská národní hnutí v 19. století*. Praga: Svoboda.
- Jirsová, Kateřina (2002): *Postoje českých parlamentních stran ke vstupu České republiky do Evropské unie*. Magistersko delo, Fakulteta socialnih znanosti, Karlova Univerza v Pragi.
- Krejčák, Oskar (1993): *Český národní zájem a geopolitika*. Praga: Universe.
- Mareš, Miroslav (2000): *Česká republika*. In: Dančák, B.; Mareš, M. (eds.), *Zahraniční politika politických stran v České republice, Maďarsku, Polsku a na Slovensku*, 12-39, Brno, International Political Science Institute (Masaryk University).
- Pšeja, Pavel (1999): *Nacionalistické strany v České republice*. In: Dančák, B.; Fiala, P. (eds.), *Nacionalistické politické strany v Evropě*, 73-79, Brno, International Political Science Institute (Masaryk University).